

Pejzaž spektakla

KRITIKA MEĐUODNOSA TURIZMA I KRAJOBRAZA PRIMORSKE HRVATSKE

Vizije Mediterana, točnije njegova najsjevernijeg zaljeva Jadrana, iz filmova Federica Fellinija, humoreski Miljenka Smoje i tekstova Predraga Matvejevića odavno su prešle u metafizičko. Na njima svoju ponudu i tržišne ambicije danas temelje turistički pejzaži čitava hrvatskog priobalja, oslanjajući se na prošlost kao baštinu i gledajući na budućnost kroz ulaganja i (samo)promociju. Međutim, autori poput Jurice Pavičića u zbirci tekstova *Knjiga o jugu* pitaju se što je sa sadašnjošću ovih prostora. Što je s Mediteranom koji nije samo destinacija, već i prostor za život?

MATE RUPIC, U eksperimentalnom
STJEPKO dokumentarnom filmu
GOLUBIĆ, *Mezostajun* redatelj
ZRINKA Ivan Ramljak na inte-
MARANIĆ resantan način istra-
žuje prostorno-vre-
menske odnose u mediteranskom gradu
duhovitim pogledom na dihotomiju ljet-
nog i zimskog života i uloge javnih pro-

stora u životu ljudi. Elementi ljeta i zime, zvuk i slika, filmski su ispremiješani i u percepciji gledatelja nastaje novi egzistencijalni međuprostor nazvan *mezostajun* (od tal. *mezzostagione* – međurazdoblje). Ta nadrealna kombinacija ljetnog i zimskog ambijenta, taj limb nedefiniranog trenutka služi kao izvrsna metafora mediteranske zakulisne svakodnevice koja nastupa odlaskom posljednjeg turista s otoka.

Turizam je bez sumnje glavni pokretač promjena u prostoru hrvatskog priobalja. Radi proširenja i obogaćivanja turističke ponude u privatnom i javnom prostoru, kao i zaštićenim dijelovima prirode provode se intervencije koje su upitne oblikovne i ambijentalne kvalitete i usmjerene prvenstveno na turiste, dok je stanovnicima zbog tih intervencija kvaliteta prostora smanjena. Kvaliteta života također pati budući da se financijska sredstva usmjeravaju na intervencije u prostoru od kojih samo rijetki stanovnici imaju koristi. Možemo utvrditi da se radi o prisustvu jednog oblika okolišne gentrifikacije.

STERILIZACIJA KRAJOBRAZA PRIVATNIH PROSTORA ZA NAJAM

U krajobraznom oblikovanju prostora za najam kao što su hoteli, apartmanska naselja, glampinzi, vile i sl. može se prepoznati trend promjena u odnosu između

krajobraza i turista. Turist više ne dolazi u oblikovani krajobraz, već se krajobraz oblikuje za turista. Iz tog razloga mogu se prepoznati značajne promjene u oblikovanim krajobrazima. Relativno spori rast vegetacije, izmjena fenoloških faza i promjene u krajobrazu nisu u skladu s kulturom trenutne gratifikacije na koju su ljudi suvremenog tehnološkog doba naviknuli. Turisti očekuju (ili upravitelji to pretpostavljaju) da sav biljni materijal bude u naponu snage, bujan i bogat cvatnjom bez obzira na datum njihova boravka. Da bi se to ostvarilo, koristi se ograničenom paletom provjerenih vrsta koje pokazuju dobre karakteristike – biraju se jedne te iste izdržljive vrste dugotrajne i vizualno impresivne cvatnje. One se, čim završe s cvatnjom, uklanjaju i mijenjaju novima koje počinju cvasti nakon njih.

U krajobraznom oblikovanju turističkih prostora često se koristi mediteranskim vrstama koje nisu specifične za prostor u kojem se nalaze i u pravilu se unose alohtone vrste (da bi se produžila i pojačala cvatnja kao najatraktivniji stadij u životu biljke). Takav pristup nije nužno loš, no turisti koji odsjedaju u hotelu ili *glam-pu* na hrvatskoj obali, nemaju dojam jesu li biljke koje ih okružuju specifične za određeno područje Primorske Hrvatske ili ne. S druge strane, pozitivan primjer zadržavanja postojeće (visoke) vegetacije, pa i tradicijskih graditeljskih elemenata (suhozidi, suhozidne terase i sl.) najčešće se može pronaći kod klasičnih kampova gdje se parcele za šatore, prikolice, kampere i mobilne kućice smještaju unutar postojećih prostornih datosti te se tako zadržava *prirodnost* prostora kampa kakvu njegovi korisnici i očekuju.

Gotovo svaki plan sadnje sadrži neku kombinaciju i varijaciju maslina, olean-

RADI PROŠIRENJA I OBOGAĆIVANJA TURISTIČKE PONUDE U PRIVATNOM I JAVNOM PROSTORU, KAO I ZAŠTIĆENIM DIJELOVIMA PRIRODE PROVODE SE INTERVENCIJE KOJE SU UPITNE OBLIKOVNE I AMBIJENTALNE KVALITETE

perspectalis). Tako oblikovani krajobraz ne razlikuje se od ostalih na području Sredozemlja i ne čuva *genius loci*. Uklanja se ono zbog čega je primorski krajobraz Hrvatske specifičan da bi se stvorio intenzivno održavani *standardni* krajobraz prilagođen *standardnom* gostu. Arhitekt Idis Turato u svom eseju *Dobro došli u Air Prostor* progovara o analognom fenomenu – generičnosti oblikovanja prostora za turistički najam u kojem turist uvijek iznova dolazi u *isti* interijer stana gdje god odsjeo u svijetu.

Jedan je od uzroka skromnosti u izboru biljnog materijala i ograničena izbora biljaka u vrtnim centrima nedovoljan broj rasadnika s kvalitetnim biljkama (većina biljaka dolazi iz uvoza) i taj što se krajobraznog oblikovanja vrtova privatnih kuća najčešće prihvaćaju sami vlasnici ili ga prepuste tvrtkama za hortikulturu. Ti su vrtovi najčešće oblikovani prema istom uzorku, koriste se svima poznatim biljkama kako bi i vlasnici i tvrtke bili sigurniji u uspješnost preživljavanja biljaka nakon sadnje i da bi se olakšalo daljnje održavanje. Neke od ovih poteškoća mogu se dovesti u vezu i s lošim položajem

dra, lavande, lagestremija, ružmarina, svetolina, lovora, bušina, leptirovca, tobirovca i šimšira (šimšira više ne jer se svi još uvijek (ne)opravdano boje najezde šimširova moljca (*Cydalis*

KRAJOBRAZNO UREĐENJE S NAGLASKOM NA ZELENIM TRAVNJACIMA I ODABIRU ČESTO ALOHTONIH VRSTA OKO HOTELA I PRIVATNIH VILA OPREČNO JE KARAKTERISTIČNOM SKELETNOM TLU S AUTOHTONIM AROMATIČNIM BILJEM NPR. NA KRŠKIM PAŠNJACIMA U OPĆINI KOLAN NA OTOKU PAGU. SVIBANJ 2018.; FOTO: ZRINKA MARANIĆ

struke krajobrazne arhitekture u društvu, koja nema ni kapaciteta ni zastupljenosti na tržištu da bi svojim projektima diktilirala kvalitetu i raznolikost biljnog materijala u ponudi vrtnih centara i rasadnika i posljedično u oblikovanim krajobrazima. Takvo siromaštvo vrsta doprinosi smanjenju biološke raznolikosti kako biljaka tako i oprašivača, stvaranju generičkih sterilnih vrtova koji svi nalikuju jedan na drugoga i pripadaju kvazimediterranskom stilu usmjerenog turistima. Usto, korištenjem mnogobrojnih primjeraka malog broja vrsta smanjuje se genska raznolikost čime biljke postaju osjetljivije na oboljenja i nametnike što može dovesti

do oboljenja cijelih populacija, kao što je bio slučaj sa šimšikom.

Na hrvatskoj obali, naročito u Istri, može se uočiti fenomen *smaragdnih travnjaka* koji podrazumijeva travnjake intenzivne zelene boje u sušnim područjima za čije se navodnjavanje troše velike količine vode. Kućevlasnici, iz svojih osobnih želja ili radi turizma, izdvajaju velike svote novca da bi uz svoju nekretninu imali zeleni travnjak jer postoji uvriježeno mišljenje da turisti to vole i očekuju. Postavlja se pitanje trebamo li ispunjavati takve ekološki neprihvatljive prohtjeve da bismo udovoljili turistima? Možda bismo trebali napraviti snažan zaokret u promišljanju.

U krajobraznom oblikovanju već dugi niz godina postoji ekološki prihvatljiv princip oblikovanja suhih krajobraza (*xeriscape*) u kojem se koristi biljnim vrstama s niskim zahtjevima za vodom. Neke su od pozitivnih strana smanjenje ili potpuno nestajanje potrebe za navodnjavanjem, ekstenzivno održavanje budući da nije potrebno puno dohrane, košnja i sl. Problemi koji se pojavljuju kod *xeriscapinga* su ti da, ako nisu napravljeni kvalitetno, suhi krajobrazi mogu izgledati neprivačno ili dosadno, a hrvatska regulativa često ne prepoznaje druge oblike *ozelenjivanja* građevnih čestica osim travom. Ovakvim pristu-

pom suhog oblikovanja krajobraza često se koristi u Kaliforniji i drugim sušnim područjima SAD-a, kao i u Australiji.

SPEKTAKLIZACIJA JAVNOG PROSTORA

Guy Debord, francuski filozof i intelektualac, spektakl definira kao *društveni odnos između ljudi posredovan slikama koji ne može biti shvaćen kao puka vizualna obmana koju stvaraju masovni mediji, jer to je pogled na svijet koji se materijalizirao*. Debordova razmišljanja iz djela *Društvo spektakla* podudaraju se sa suvremenim trendovima iskustava u današnjem turizmu. Generacija milenijalaca najviše cijeni *sudjelovanje* u nekom kulturnom ili prirodnom događaju, čime se zapostav-

RELATIVNO SPO- RI RAST VEGETACIJE, IZMJENA FENOLOŠKIH FAZA I PROMJENE U KRAJOBRAZU NISU U SKLADU S KULTUROM TRENUTNE GRA- TIFIKACIJE NA KOJU SU LJUDI SUVREMENOG TEHNOLOŠKOG DOBA NAVIKNULI

cape, često zanemarujući osnovne funkcije nekog zajedničkog prostora. Prirodne oblikovne elemente često zamjenjuju artifičijelni, što dovodi do gubitka jednog čitavog prostornog sloja i negativno utječe na fenomene poput važnosti hlada.

Ljetos otvoreni Trg Poljana u Šibeniku ističe se kao zahvalan primjer za tumačenje ranije opisanih procesa i fenomena. Uređenje Poljane godinama je predstavljalo nužnost za kvalitetno funkcioniranje gradskog javnog života te je iznimno pohvalna želja gradske vlasti da glavni gradski trg (donedavno u funkciji parkirališta) vrati društvenoj namjeni. Dodatnu važnost za urbanitet i težinu projektantskog zadatka nosi prostorni kontekst trga, na kontaktu srednjovjekovnog i modernog Šibenika, okružen javnim funkcijama i zgradama među kojima se posebno izdvaja nekadašnji Dom JNA-a (danas Gradska knjižnica *Juraj Šižgorić*) arhitekta Ivana Vitića iz 1961. Autori nove Poljane, arhitekti iz Ateliera *Minerva*, još su 2011. pobijedili na otvorenom urbanističko-arhitektonskom natječaju, što ukazuje i na volju provedbe

lja iskustvo pasivnog boravka i refleksije u nekom prostoru u korist često banalnih oblika zabave. Neka recentna krajobrazno-arhitektonska ostvarenja prate tu paradigmu, stavljajući naglasak na atraktivno oblikovan *hards-*

POLJANA, ŠIBENIK, SRPANJ 2020.; FOTO: MATE RUPIC

transparentnog javnog natječaja. Trg površine 3500 m² s kontaktnom zonom nekadašnjih gradskih fortifikacija i Vitićeve zgrade te podzemnom garažom s 256 parkirnih mjesta čini otvorena bijela ploha koju od glavne gradske prometne osi dijeli boravišna zona sa skulpturalnom nadstrešnicom (sama forma referencija je na Vitićev krov Doma JNA-a) na istoku i vodenim elementom (fontana u funkciji *vodenog sata*) na jugu. Strogo zoniranje funkcija i ponovno formiranje slobodnog partera trga (kao demokratskog i otvorenog prostora) legitiman je pristup i jasna oblikovna gesta. Cjelokupni prostor, međutim, ostavlja dojam prevladavanja forme nad funkcijom, što je naročito vidljivo kod nadstrešnice (koju čine *lomljene* plohe bijelog čeličnog lima) koja u popodnevnim satima pruža gotovo zanemariv zaklon od zapadnog sunca, čineći trg pogodnim za boravak tek u večernjim satima. Nameće se pretpostavka kako je u

svrhu dominacije nadstrešnice kao oblikovnog elementa zanearena mogućnost formiranja prirodnog hlada korištenjem većih stablašica. Na čitavom se trgu tako nalazi tek nekoliko stabala judića (*Cercis siliquastrum*), vrste malog habitusa i promjera krošnje, što je djelomično i posljedica oskudne količine supstrata za razvoj korijena s obzirom na podzemnu garažu ispod partera. Mlaznice *vodenog sata* ritmične fontane na spektaku-

laran način daju informaciju o vremenu, istovjetnu onoj koja se može potražiti na obližnjem zvoniku crkve Gospe van Grada, za što je ipak potrebno malo podignuti pogled. Apsurd skupocjenog i tehnološki sofisticiranog vodenog elementa primjer je upitnog pristupa oblikovanju središnjeg gradskog trga, koji svojim ele-

**UKLANJA SE
ONO ZBOG ČEGA
JE PRIMORSKI
KRAJOBRAZ
HRVATSKE SPE-
CIFIČAN DA BI SE
STVORIO INTEN-
ZIVNO ODRŽAVA-
NI STANDARDNI
KRAJOBRAZ
PRILAGOĐEN
STANDARDNOM
GOSTU**

mentima teži spektaklu i glamuru naspram stvaranja ambijenta i uvjeta za socijalnu interakciju, naročito važnu za mediteranski kulturni krug na koji se svi tako rado pozivamo. Paralelno je na najvećoj gradskoj slobodnoj

plohi postavljena samo jedna slavina s pitkom vodom, dok je mlaznica *vodenog sata* čak šezdeset.

Ako nekadašnji Dom JNA-a nije postao primjerice hotel, već je obnovljen i preuređen u gradsku knjižnicu (jedan od nositelja čitave gradske kulturne scene), zašto trg u snažnom prostorno-kompozicijskom i urbanističkom odnosu s tom zgradom teži turistifikaciji? *Teorija produkcije prostora* Henrija Lefebvrea tvrdi da su upravo strukture ono što čini socijalne sustave generirane u prostoru trajnima, omogućujući i oblikujući kontinuitet. U kontekstu javnog prostora možemo zaključiti kako kvaliteta javnih površina ima izravan utjecaj na kvalitetu života kroz odnos prema postojećim prostornim paradigmama i genezu *scenografije za život*, ako na procese u javnom prostoru gledamo s dozom romantike.

Uz ranije navedene socijalne, ovakav pristup ugrožava i osnovne infrastrukturne funkcije tih prostora poput klimatske otpornosti, upravljanja oborinskim vodama, smanjenja toplinskih otoka i sl. Nameće se zaključak da je nesrazmjerna pozornost posvećena namjeni javnih prostora tijekom turističke sezone uzrok mnogih navedenih problema. Na to je potrebno dodati i negativan trend u održavanju postojećih površina vidljiv u zanemarivanju povijesnih perivoja te bezrazložnom uklaňanju zdravog i odraslog drveća.

TURISTIFIKACIJA ZAŠTIĆENE PRIRODE

Hrvatska malo kaska, ali prati svjetske trendove intervencija u krajobrazu u turističke svrhe, tako da smo ove godine dobili novu i iznimno dobro posjećenu turističku destinaciju – vidikovac *Nebeska šetnica – Skywalk Biokovo*. Vidikovac u

ZBOG SVOG LOŠEG POLOŽAJA U DRUŠTVU STRUKA KRAJOBRAZNE ARHITEKTURE NIJE U MOGUĆNOSTI SVOJIM PROJEKTIMA DIKTIRATI KVALITETU I RAZNOLIKOST BILJNOG MATERIJALA U PONUDI VRTNIH CENTARA I RASADNIKA I POSLEDIČNO U OBLIKOVANIM KRAJOBRAZIMA

obliku školskog kutomjera od 180° izveden je kao rekonstrukcija i dogradnja postojećeg vidikovca uz infocentar Ravna Vlaška i dio je projekta *Novi Adrion – Promicanje održivog korištenja baštine PP Biokovo*. U ovom slučaju upitno je služi li vidikovac kvalitetnijem doživljaju krških klisura Parka prirode *Biokovo* ili je kao dio turističke ponude samodostatan. Nameće se dojam da razlog posjeta vidikovcu nije ono što bi vidikovac trebao pružati – mjesto za pogled i zapanjenost ljepotom krajobraza u kojem se osoba može prepustiti sjedinjenju s prirodom, nego je atrakcija vidikovac sam po sebi, adrenalinski doživljaj hodanja i stajanja na providnoj podlozi iznad ponora dok se park prirode i njegova ljepota stavljaju na drugo mjesto. Također, upitna je opravdanost razine intervencije u krajobraz, kao i efekt izgradnje tog tipa turističke infrastrukture, naročito ako mu je moguće pristupiti organiziranim prijevozom u grupama. Možemo zaključiti da bi se vidikovac takvog oblikovanja mogao nalaziti na bilo kojem mjestu nad ponorom i imati potpuno istu funkciju.

Postavlja se pitanje zašto se taj vidikovac nije izgradio na nekom mjestu koje je turistički manje posjećeno ili na jednoj od mnogobrojnih *brownfield* lokacija. U

obliku školskog kutomjera od 180° izveden je kao rekonstrukcija i dogradnja postojećeg vidikovca uz infocentar Ravna Vlaška i dio je projekta *Novi Adrion – Promicanje održivog korištenja baštine PP Biokovo*. U ovom slučaju upitno je služi li vidikovac kvalitetnijem doživljaju krških kli-

tom slučaju PP *Biokovo* ne bi dobio *betonski prsten*, park prirode rasteretio bi se od prevelikog broja turista, a neki drugi prostor mogao bi se aktivirati i/ili obnoviti. Paradoksalno je to što se arhitektonskim intervencijama pokušava unaprijediti prostor koji je baš zbog svoje prirodnosti proglašen posebnim. Pozitivan primjer pristupa u kojem se u obzir uzima specifičnost lokacije suptilno je oblikovani *Dalsnibba Skywalk* (Østengen & Bergo AS) koji pogled na krajobraz stavlja ispred želje za stvaranjem dojmljive i dominantne arhitekture. U Hrvatskoj je takav primjer nekadašnji kamenolom arhitektonskog kamena *Cava Romana* kod Pule, kojim se koristi kao koncertnom pozornicom i sportskim penjalštem.

Iz NP *Krka* nedavno je došla izjava: *Najposjećeniji smo nacionalni park, a cilj nam je upis na UNESCO-ovu listu*. Takva izja-

NAMEĆE SE ZAKLJUČAK DA JE NESRAZMJERNA POZORNOST POSVEĆENA NAMJENI JAVNIH PROSTORA TIJEKOM TURISTIČKE SEZONE UZROK MNOGIH NAVEDENIH PROBLEMA

va sama po sebi djeluje kontradiktorno, a apsurd je još veći kada se sjetimo da je 2018. UNESCO NP-u *Plitvička jezera* prijetio uklanjanjem s liste svjetske baštine, navodeći prekomjernu izgradnju i preveliki broj posjetitelja kao glavne probleme. Vidljivo je kako se pojedine javne ustanove namijenjene zaštiti prirode pri razvoju i zaštiti tih područja vode tržišnom logikom, pa je iz njihove perspektive prekomjerna gradnja *infrastrukturno ulaganje*, a preveliki broj turista *rekordna posjećenost*. Je li poanta javnih

va sama po sebi djeluje kontradiktorno, a apsurd je još veći kada se sjetimo da je 2018. UNESCO NP-u *Plitvička jezera* prijetio uklanjanjem s liste svjetske baštine, navodeći prekomjernu izgradnju i preveliki broj posjetitelja

ØSTENGEN & BERGO AS: DALSNIBBA SKYWALK, 2016.; FOTO: ARILD SOLBERG

ustanova za upravljanje nacionalnim parkovima i parkovima prirode zaštita prirodnih cjelina ili njihova turistička eksploatacija? Jesu li mogući održivi(ji) oblici turizma s naglaskom na koristi lokalne zajednice i očuvanje njezina identiteta? Pitanje posjećenosti ovih područja kompleksan je problem, no možda bi početak njegovog rješavanja bio zaokret od buduće promocije, posebno ako je njezin sadržaj temeljen na spektaklu. Svjetliji je primjer promocije prirodne baštine RH osnivanje rute *Via Adriatica*, etapiranog planinarskog pravca, koji svoje posjetitelje vodi kulturnim i prirodnim krajobrazima

MASOVNI TURIZAM U NP PLITVIČKA JEZERA;
FOTO: PETRA BOIĆ PETRAČ / WWF ADRIA

od rta Kamenjak u Istri do rta Oštro na krajnjem jugu.

Iako turizam pokreće promjene u hrvatskom priobalju, ne bi ih trebalo podređivati isključivo zahtjevima turizma. Ako u tu svrhu do neprepoznatljivosti promijenimo jedinstvene prostore i krajobrazne koje su turisti namjeravali doći vidjeti i iskusiti, izgubit ćemo ne samo turizam već i ono važnije – identitet i baštinu. Iznimno je važan trenutak refleksije na sadašnjost i utvrđivanje stanja krajobraznih cjelina kako bismo između baštine i budućnosti pronašli odgovore na pitanja današnjice. Krajnje je vrijeme, uostalom, da se zapitamo: Postižemo li kroz spektaklizaciju vlastitih resursa obrnut učinak, njihovu

banalizaciju i trivijalizaciju? Koje će nam pejzažne vrijednosti nakon toga ostati ako smo već sad svjesni da prostor nije nepresušan resurs? ■

BIBLIOGRAFIJA

1. Debord, G. 1999. *Društvo spektakla*. Arkzin, Zagreb.
2. Lefebvre, H. 1991. *The Production of Space*. Blackwell Publishers Ltd. Oxford.
3. Pavičić, J. 2018. *Knjiga o jugu*. Profil knjiga, Zagreb.

MREŽNI IZVORI

1. Turato, I. 2016. *Dobro došli u Air Prostor*. <https://www.idisturato.com/blog/2016/08/28/dobro-dosli-u-air-space/> (pristupljeno 1. 10. 2020.).
2. Zeljak, F. 2020. ŠibenikIN: Nella Slavica, ravnateljica NP Krka: 'Najposjećeniji smo nacionalni park, a cilj nam je upis na UNESCO-vu listu'. <https://www.sibenik.in/sibenik/nella-slavica-ravnateljica-np-krka-najposjeceniji-smo-nacionalni-park-a-cilj-nam-je-upis-na-unesco-vu-listu/127891.html#> (pristupljeno 1. 10. 2020.).